

Změny v soustavě peněžnictví v kontextu Šikovy ekonomické reformy v Československu ve druhé polovině 60. let

Petr CHALUPECKÝ – Zdenka JOHNSON – Klára FABIANKOVÁ*

Banking System Changes in the Context of Šik's Economic Reform in the CSSR in the Second Half of the 1960s

Abstract

Although banking was not initially considered as essential, the planned implementation of selected elements of market economy and rehabilitation of money functions forced founding of an appropriate institutional environment. Besides the role of money and banks in socialist economy, the paper analyses the proposed modifications in the banking system and management of foreign currencies. During reorganization of the State Bank of Czechoslovakia the concept of separate emission and commercial banking was promoted. Changes in constitutional arrangements were to be initially reflected in the organization of monetary policy. After August 1968 reform proposals were gradually left. Finally, de facto no major changes were made. Despite this, changes in the banking sector endured to a certain extent, and they became a basis for attempts at activation of money in the following twenty years.

Keywords: Czechoslovakia, economic reform, centrally planned economy, banking

JEL Classification: E58, G28, N24, P34

Úvod

Pokus o reformu československé centrálně plánované ekonomiky ve druhé polovině 60. let byl a stále je poměrně častým objektem vědeckého zájmu. Odborná literatura zpracovává dílčí témata minimálně, analyzuje především celkové pojetí reformních snah a souvislosti s celospolečenským pohybem druhé poloviny

* Petr CHALUPECKÝ – Zdenka JOHNSON – Klára FABIANKOVÁ, Vysoká škola ekonomická v Praze, Národohospodářská fakulta, Katedra hospodářských dějin, nám. Winstona Churchilla 4, 130 00 Praha 3, Česká republika; e-mail: petrchalupecky@gmail.com; zdenka.jerabkova@vse.cz; fabiankova.klara@seznam.cz

roku 1968.¹ Přestože oblast bankovního sektoru (soustavy peněžnictví) ve vymezené době je zpracována poměrně solidně,² stává se pouze částí širšího přehledu o vývoji bankovního sektoru na území dnešní České republiky.

Cílem studie je proto shrnout podstatné rysy přeměny bankovního sektoru a zařadit ji do kontextu celkové ekonomické reformy druhé poloviny 60. let; ukázat na vývoj názorů na cílovou podobu uspořádání bankovního sektoru (zejména Státní banky československé) a na jejich nositele. Dále pak, do jaké míry se tyto názory promítly do finální podoby reformy. Autoři si kladou například otázku, nakolik bylo skutečným záměrem oddělení emisní politiky od komerčních bankovních a finančních služeb, či jak významný vliv měl na změny v bankovním sektoru vznik federace. Práce chce zároveň doložit tezi, že nešlo o pouhou epizodu bez důsledků pro následný vývoj, ale že naopak, reformní pokus po sobě zanechal významné stopy ve fungování peněžnictví v následujícím dvacetiletí. Při zpracování této studie byla využita metoda deskripce, analýzy a syntézy.

Obecná povaha reforem

Nezdar třetí pětiletky vedl nejen ke kritice stávajícího systému obyvatelstvem ale i ekonomickou elitou a částí KSČ. Podobně jako v 50. letech i nyní se začaly objevovat názory o potřebě modifikace způsobu řízení socialistického hospodářství. V tehdejších diskuzích ekonomických odborníků se, pochopitelně, odrážel stav soudobého československého myšlení, které se postupně odpoutávalo od rigidní stalinové teorie, jež jej ovládala od konce čtyřicátých let.³ Do jaké míry byly nejnovější poznatky světové ekonomie vstřebávány, bylo v té době též předmětem sporu.

Z několika počátečních variant byl vytvořen koncept v pořadí již druhé⁴ ekonomické reformy (později nepřesně nazvané Šikova reforma). Podstata návrhu spočívala v implementaci vybraných tržních prvků do systému centrálního plánování.

¹ Příkladem může být Londák (2007), Londák, Sikora a kol. (2009).

² Například Vencovský, Jindra, Novotný a kol. (1999) nebo Vencovský (2003).

³ Otevřenost vůči hlavnímu proudu ekonomické teorie dokládají mimo jiné témata, jimž byla věnována pozornost (např. inflace a připuštění její možnosti v socialistické ekonomice). Zájem československých ekonomů byl předurčen zejména praktickými problémy centrálně plánované ekonomiky. Proto také ekonomičtí odborníci primárně reagovali na impulzy reformního myšlení ze Sovětského svazu v první polovině 60. let, které dále obohacovali. Příprava a realizace reformy umožnila československým ekonomům seznámit se s moderními směry ekonomické teorie a také přispěla k prohlubování jejich vlastních poznatků o fungování socialistického hospodářství při změně jeho parametrů.

⁴ První pokus o reformu centrálně plánované ekonomiky v Československu spadá do let 1958 – 1962 a je pojmenován podle tehdejšího náměstka ředitele Státního úřadu plánovacího Kurta Rozsypala, který stál v čele týmu koncipujícího tuto reformu.

Po úpravách a odsouhlasení KSC v roce 1965⁵ byl reformní koncept postupně zaváděn do ekonomické praxe. Koncepce se opírala mimo jiné o následující zásady: primárním mechanismem určujícím chování podniků i spotřebitelů měl být trh, ekonomické subjekty (podniky) se měly stát odpovědnějšími za vlastní vývoj a výsledky, například investice měly financovat ze svých zdrojů. Hospodářské plány měly plnit roli spíše orientačních cílů, nikoli koordinovat ekonomické aktivity.⁶

Podniky měly získat větší samostatnost při navazování dodavatelsko-odběratelských vztahů a při rozhodování o investicích. To implikovalo zavedení tržních prvků. Cíle národohospodářských plánů měly odrážet aktuální vývoj ekonomiky s tím, že při jejich stanovování se bude spoléhat i na prognózy budoucího hospodářského vývoje. To znamenalo motivovat podnikovou sféru k plnění úkolů plánu ekonomickými, a nikoli administrativními nástroji v podobě direktivních plánovaných ukazatelů. Zčásti tyto principy odrážel čtvrtý pětiletý plán z druhé poloviny 60. let, jenž omezoval podniky plněním širších úkolů než přesně kvantifikovaných cílů. Současně se objevil plán na zřízení rad pracujících v budoucnu, jež by se podílely na rozhodování podniku (Pravda, 1973). Další důležitou změnou byla i podpora drobných živností a podnikání.

Reformní proces měl svou dynamiku a původní představy byly v průběhu druhé poloviny 60. let postupně modifikovány a konkretizovány. Hlavní tvůrčí skupina se soustředila kolem českého ekonomy O. Šika. Slovenští odborníci po celou dobu přípravy reformních kroků vstupovali do procesu minimálně,⁷ především s kritikou pro reformu sekundárních, avšak z pohledu slovenské ekonomiky důležitých, otázek. Důvodem byla snaha mimo jiné o nápravu státoprávního uspořádání daného v ústavě z roku 1960, které slovenská strana považovala za méně spravedlivé. Ačkoli se slovenští odborníci průběžných diskuzí o reformách účastnili, neměli rozhodující slovo (Londák, Sikora a Londáková, 2002, s. 212 – 224).

Podstata Šikovy reformy spočívala v nahrazení přidělového koordinačního mechanismu založeného na centrálním plánu cenovým koordinačním mechanismem. I když došlo k zastavení reformy způsobené sovětskou intervencí, lze si vytvořit poměrně jasnou představu o cílovém řešení. Odhlédneme-li ovšem od rizik a úskalí spjatých s dalším pokračováním reformy⁸ a možných reakcí na ně ze strany realizátorů reformy. Její podoba postupně krystalizovala k přeměně

⁵ Genezi sporů ohledně pojetí reformy a jejího prosazování obsahuje například Šik (1990), Šulc (1998), Londák (2007), Londák, Sikora a kol. (2009) nebo Kosta (2005).

⁶ K dalším cílům nového ekonomického modelu viz Šik (1965) nebo Urbánek (1968).

⁷ Slovenskou stranu zastupoval přívrženec A. Novotného M. Chudík a nejvýznamněji do diskuzí zasahovali H. Kočtúch, J. Ferienc a V. Pavlenda (Londák, 2007, s. 88 – 98).

⁸ Rizika nespokojenosti se ztrátou některých dosavadních jistot československého obyvatelstva, která by mohla ohrozit další rozvoj reformy, si všimli i západní ekonomové, například Staller (1968).

stávající centrálně plánované ekonomiky na tržní ekonomiku s indikativním plánováním, rozsáhlým státním vlastnictvím, významným přerozdělováním a prvky hospodářské demokracie.⁹

Postavení peněz a peněžnictví v československé ekonomice¹⁰

Zavedení tržního mechanismu bylo spojeno s hodnotovými kategoriemi, jako je cena, mzda, zisk, důchod a úrok. Působení těchto kategorií si však není možné představit bez úlohy peněz. Rehabilitace aktivní úlohy peněz by byla tedy jedním z hlavních důsledků, ale také předpokladů úspěchu reformy. Peníze a hodnotové kategorie měly v ekonomice sovětského typu specifické postavení a smysl lišící se od významu, který jim připisovala tržní ekonomika a soudobá ekonomická teorie.

Tvůrci centrálně plánované ekonomiky se snažili roli peněz pokud možno co nejvíce potlačit a omezit jejich rozmanité funkce pouze na zúčtovací jednotku. Důvodem, vedle ideologických pohnutek, byla skutečnost, že peníze umožňují relativně samostatné, a tedy subjektivní jednání spotřebitelů, a především podniků, které mohlo negovat záměry centra. Prioritou měly být hmotné proporce, ale protože obrovské množství výrobků a druhů činností potřebovalo i v případě naturální distribuce společný ekvivalent, nebylo možné se alespoň této funkci peněz vyhnout. Peníze v centrálně plánované ekonomice měly tedy především povahu počítacích peněz a na reálné ekonomické procesy neměly mít bezprostřední vliv. Nicméně jejich univerzalita, časový a prostorový charakter reálných procesů vedly k tomu, že peníze plnily i některé z ostatních ekonomických funkcí. Tento fakt poškozoval fungování centrálně plánované ekonomiky. Bez důsledků nebyla ani skutečnost, že zatímco v oblasti výroby peníze byly druhořadé a sloužily pouze k evidenci a ocenění hmotných transakcí určených státním plánem, v oblasti finální spotřeby tomu tak nebylo. Obyvatelstvo se chovalo ekonomicky racionálně, neboť pociťovalo rozpočtové omezení silněji.

Oddělení peněžních okruhů korespondovalo s oddělením cenových okruhů. Výrazně redukováno bylo působení dalšího hodnotového nástroje – ceny, což neumožňovalo efektivní a racionální alokaci zdrojů. Cena na dílčím trhu byla stanovována nikoli podle tržních vztahů – nabídky a poptávky, ale nákladovým způsobem. V cenovém okruhu týkajícím se finální spotřeby cenu dále deformovaly politické a sociální preference centra. Pokud peníze nebyly plnohodnotným

⁹ O roli plánu však proponenti reformy neměli jasno a řešení této otázky stále odkládali. Ani závěrečná fáze reformního procesu po srpnové invazi nedala na tuto otázku odpověď.

¹⁰ Fundovaný a ucelený teoretický rozbor fungování ekonomického systému sovětského typu, jehož součástí je i analýza povahy peněz, podal Kýn (1970) či Šulc (2004), z něhož se vychází i v úvodu této části práce.

nástrojem ovlivňujícím hospodářský život, neměla smyslu ani měnová politika tak, jak byla známa z rozvinutých tržních ekonomik.

Socialistickému pojetí peněz odpovídaly i nástroje regulace měnové, resp. finanční nerovnováhy. Ta byla chápána na makroekonomické úrovni jako vybilancovanost celkových finančních zdrojů a jejich užití v ekonomice. V užším smyslu lze pak rozlišit rovnováhu peněžní, která byla chápána zejména jako neinflační množství hotovostního oběživa v ekonomice, a rovnováhu nabídky a poptávky po ostatních, bezhotovostních, finančních zdrojích. Obě tyto oblasti pokrývaly zvláštní hospodářské plány – pokladní plán, úvěrový plán a pro oblast devizového hospodářství devizový plán. V kontextu československé ekonomiky činil horizont sestavování těchto plánů jeden rok s tím, že byly dále rozepisovány na jednotlivá čtvrtletí, popř. jednotlivé měsíce.

Úkolem pokladního plánu bylo technicky řídit oběživo tak, aby sloužilo pouze k obsluze transakcí a nestávalo se zdrojem nekontrolovaných úspor obyvatelstva, popř. jiných subjektů. Oběživo se do oběhu dostávalo zejména přes výplaty mezd, popřípadě výběrem z vkladů obyvatelstva či čerpáním úvěrů podniky a obyvatelstvem. Stahování bylo prováděno odvodem tržeb z maloobchodu na pobočky SBČS a vklady na spořicí účty obyvatelstva.

Nabídku zdrojů pro úvěry a její rozdělení vyjadřoval úvěrový plán. Implicitně v sobě zahrnoval funkci, kterou v soudobých tržních ekonomikách plnily úvěrové limity. Na straně zdrojů tohoto plánu figurovaly úspory obyvatelstva ve formě vkladů, volné prostředky podniků a zůstatky státního rozpočtu. Na straně užití se objevovaly úvěry poskytnuté podnikům, jiným organizacím a domácnostem. Oddělením výrobního a spotřebního okruhu se však vztah mezi úvěrovými zdroji a jejich užitím stal fiktivní. Úvěrem se financovaly mimo jiné i investice, na které se již nenašly jiné zdroje (vlastní prostředky podniků nebo častěji prostředky přidělené státním rozpočtem), ale jež centrální plán předpokládal. Tímto způsobem byly hrazeny i nepředpokládané ztráty či jiné poruchy ve finančním koloběhu.

Soustava uvedených finančních plánů byla odvozena od plánů reálných determinant úhrnné nabídky a poptávky a regulace celkové měnové (finanční) rovnováhy, tudíž jejich sestavování nepodléhalo pouze jedinému subjektu. Významnou roli při jejich tvorbě hrála Státní banka československá (SBČS), ministerstvo financí,¹¹ v jehož pravomoci bylo sestavení úhrnného finančního plánu, ministerstvo zahraničního obchodu a Státní plánovací komise garantující sestavení národohospodářského plánu.

Centrální rozdělování zdrojů z většiny přes státní rozpočet degradovalo banky na pouhé zprostředkovatele přidělených zdrojů (úvěrů). Existence dvoustupňové

¹¹ Do roku 1965 byla SBČS ministerstvu financí přímo podřízená. Nicméně nadřazenost ostatních orgánů státní správy (vlády, Státní plánovací komise) přetrvávala i poté.

bankovní soustavy tak postrádala smyslu, a proto se systémy s centrálně plánovaným hospodářstvím vyznačovaly jednostupňovou bankovní soustavou, kde veškeré bankovní funkce byly sloučeny pod jednu bankovní instituci (monobanku). V českých podmínkách měla toto postavení Státní banka československá, která vykonávala některé úkoly centrální banky (emise hotovostního oběživa, banka státu), ale i funkce obchodních bank, především poskytování úvěrů podnikové sféře.¹²

Peněžní emise měla převážně endogenní povahu, kdy se bankovní soustava, reprezentovaná zejména SBČS, za asistence státních či nadpodnikových orgánů přizpůsobovala požadavkům podniků.¹³ Státní banka československá plnila spíše funkci supervizora nad užitím úvěrů podniky (tzv. kontrola korunou) než skutečného regulátora. Jelikož v oblasti peněžních vztahů fungoval v podstatě přidělový systém, taková hospodářská soustava, pochopitelně, nepotřebovala ani peněžní, ani kapitálový trh v podobě, jak byl znám z tržních ekonomik.

Zajímavá je otázka úroku, který měl v centrálně plánované ekonomice zcela odlišný význam než v tržní ekonomice. Ačkoli stanovení výše úroku bylo v pravomoci SBČS, úroková míra neplnila alokační a regulační funkci. Nebylo ji tedy možné považovat za účinný nástroj regulace ani na straně nabídky úspor, ani na straně poptávky po nich. Úroková míra představovala kontrolní a sankční nástroj, který měl donucovat podniky k plnění plánu a také k jisté efektivnosti ve vztahu ke stávajícímu systému ekonomiky. Zároveň měl úrok domácností motivovat k tvorbě vyšších úspor. Ovšem působení úroku na oba subsektory bylo omezené.

V tržních ekonomikách je ve vztahu k zahraničí jedním z klíčových nástrojů měnové politiky měnový kurz. V centrálně plánované ekonomice sovětského typu tomu tak nebylo, neboť jednak v oblasti nakládání s devizami a valutami existoval přidělový systém, jednak prostřednictvím státního monopolu v zahraničním obchodu byly domácí ekonomické subjekty z velké části izolovány od vnějšího ekonomického prostředí.

Zavádění reformních opatření v peněžnictví

Roku 1965 Ústřední výbor KSČ na svém lednovém zasedání schválil první část reformy s cílem posílit samostatnost podniků a narovnat relativní ceny, aby plnily funkci objektivního kritéria podnikového rozhodování. Sektor bankovníctví

¹² V socialistickém Československu sektor bankovníctví nikdy nepokrývala pouze jedna banka. Vedle dominantní SBČS a několika bank v likvidaci (například Poštovní spořitelna) zde existovala Investiční banka, Živnostenská banka, jejichž význam byl však marginální a obsluhovaly pouze určitý segment trhu. Stejně tak Československá státní spořitelna, která obhospodařovala účty obyvatelstva. V roce 1965 byla pro styk se zahraničím založena Československá obchodní banka.

¹³ V dobové literatuře byla tato praxe označována termínem *úvěrový automatismus*.

zpočátku nebyl v reformě detailněji rozpracován. Návrh tezí o zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství (Šulec, 1998a), sepsaný pracovní skupinou pod vedením Oty Šika a Zdeňka Vergnera,¹⁴ otázku bankovníctví a peněžnictví vůbec nezmiňoval. Tento dokument se zabýval především reálnou ekonomikou, tzn. některými systémovými prvky, jako je implementace tržních (v dobové terminologii zbožně-peněžních) vztahů a postavení podniku ve vztahu k plánu a státu. I přes malou pozornost věnovanou otázkám financí a bankovníctví byly velmi záhy provedeny dílčí změny v postavení SBČS. Jednalo se zejména o zákon č. 117/1965 Sb. o Státní bance československé, který zbavil SBČS podřízenosti ministerstvu financí. Tento zákon byl výsledkem dlouhotrvajícího procesu změn v československém bankovníctví od počátku 50. let.

Debaty o peněžnictví a bankovníctví se však vedly na stránkách odborného tisku a mezi pracovníky z finančního sektoru. Je třeba podotknout, že tyto dispute se nejvíce věnovaly změnám v bankovním systému ve vztahu k podnikové sféře, mnohem méně pak vůči domácnostem. Otázka drobného (privátního) bankovníctví neměla prioritu a byla dávana pouze do souvislosti zejména s problematikou tvorby dlouhodobých úspor.

Na počátku implementace reformy se diskutovalo o roli úvěru, především o jeho aktivním využití jako nástroje k posílení efektivnosti podniku (například Daněček, 1964). Výsledný efekt těchto debat spočíval v odebrání vlastních zdrojů podnikům, jimiž financovaly svá oběžná aktiva, a jejich nahrazení úvěrem v roce 1966 (Holešovský, 1968), s cílem srovnat výchozí podmínky podniků před následnou přestavbou velkoobchodních cen. Opatření posílilo vliv SBČS na podniky, neboť banka stanovovala podmínky úvěrů. Hovořilo se i o posílení role investičního úvěru, což se později projevilo v zásadách úvěrové politiky SBČS na rok 1967 (Zásady, 1967). Funkce obou těchto typů úvěrů však byla stále poplatná direktivnímu systému (přímost, plánovitost, návratnost, materiální zabezpečení, účelovost). Posunem však byly diskuze nad možností obchodního, mezipodnikového, úvěru.

O zavedení peněžního nebo kapitálového trhu se v počátcích reformy neuvážovalo. Později se, v souvislosti se zaváděním volnějšího rozhodování podniků o investičních aktivitách a tržnějším poskytováním úvěrů, zintenzívnila diskuze o fungování a charakteru peněžního trhu, ovšem jednalo se stále o dlouhodobé vize. „Plné rozvinutí tržních vztahů vyžaduje také vybudovat peněžní trh přizpůsobený specifickému charakteru socialistické ekonomiky.“ (Horálek a kol., 1968) Jeho fungování by, samozřejmě, zůstalo omezené v důsledku existence kolektivního vlastnictví, centrálního plánu a také důsledného odmítnutí rentiérství, spekulací s cennými papíry apod. Peněžní trh byl zvažován zejména díky

¹⁴ Zdeněk Vergner byl v té době ředitelem Výzkumného ústavu národohospodářského plánování.

jeho efektivitě v alokaci volných finančních prostředků, proto také docházelo k rehabilitaci tržní role úroku a podílu na zisku. Na peněžním trhu mělo být nabízeno široké spektrum úvěrů, jejichž poskytovateli by byly nejen banky, ale také stát či podniky samotné prostřednictvím tzv. oborových bank. Bankovní instituce by poskytovaly úvěry na základě vlastního rozhodnutí, samozřejmě při existenci plánu, který by ale hrál spíše poradní, eventuálně predikční roli. Vzhledem k následnému návratu k původnímu centrálně plánovanému modelu nebylo nic z těchto představ uskutečněno.

Vnější vztahy, z měnového pohledu spjaté především s devizovou regulací, měnovým kurzem a jeho vztahem k platební bilanci, patřily také mezi priority Šikovy reformy. Důvodem byla snaha zvýšit vliv zahraničních cen na domácí ekonomiku. Ty měly být měřítkem a nástrojem nápravy deformovaných cenových relací, a zároveň by představovaly tlak na změny v reálné ekonomice.

V Návrhu tezí z roku 1964 se však otázky týkající se zahraničního obchodu a deviz neobjevily, zmiňovala se pouze nutnost větší stimulace exportních odvětví. Nicméně již od roku 1965 byla věnována devizové oblasti zvýšená pozornost. Zákon o Státní bance československé z roku 1965 posílil pravomoci Státní banky v nakládání s devizami na úkor ministerstva financí a ministerstva zahraničního obchodu. Například tím, že SBČS stanovovala kurz koruny v bankovních operacích s cizinou.¹⁵ Navíc založení Československé obchodní banky, která měla obhospodařovat oblast vnějšího platebního styku, vedlo k rozmělnění devizového monopolu státu.

V roce 1967 se začaly objevovat návrhy směřující k odbourání přidělového systému v devizovém hospodářství a k postupnému zavedení jak vnitřní, tak vnější konvertibility koruny. Dosavadní systém částečně izoloval domácí ekonomiku od vývoje na světových trzích. Zároveň fungoval i složitý mechanismus přidělování deviz jednotlivým podnikům. Existovala rozdílná metodika výpočtu kurzu pro obchodní a neobchodní platy. Reformní úsilí směřovalo k postupnému odbourávání přidělování deviz, sjednocení devizového kurzu a zavedení zejména vnitřní konvertibility měny s tím, že by stále existovala některá regulační omezení daná devizovým zákonem. Problematika směnitelnosti koruny souvisela s vývojem reálné ekonomiky, což určovalo její rozvržení do delšího období, v ideálním případě do pěti až sedmi let (Podlaha, 1968; Zahálka, 1968a, nebo Felcman a kol., 2000).

U vnější směnitelnosti bylo nutné rozlišovat oblast socialistických zemí a ne-socialistických, tedy zejména kapitalistických zemí, protože existoval problém

¹⁵ Stanovení tohoto kurzu se dělo na základě zákona, který určoval zlatý obsah československé měny. Je třeba podotknout, že v té době stále ještě existoval brettonwoodský měnový systém, jehož podstatou byla vazba jednotlivých měn na zlato prostřednictvím amerického dolaru.

kompatibility mezinárodních měnových soustav. Zatímco v nesocialistických zemích konvertibilita měny byla dána jasnými pravidly, minimálně článkem VIII dohody o MMF, a na výši kurzu měly vliv tržní podmínky,¹⁶ v zemích sovětského bloku platil zcela jiný systém. Zde od roku 1963 platila dohoda o multilaterálním clearing, kde zúčtovací jednotkou byl převoditelný rubl. Pro neobchodní platby mnohostranná dohoda neexistovala, a tudíž plná vnější směnitelnost koruny závisela na jednání s ostatními zeměmi v rámci RVHP, nakolik by byly na systém vzájemné směnitelnosti měn ochotny přistoupit. Na základě mnohých výroků odpovědných činitelů ústřední státní správy a ekonomů v tomto ohledu příliš optimismu nepanovalo (Podlaha, 1968; Zahálka 1968a). Byla také zvažována zahraniční půjčka, která by zavedení vnitřní konvertibility umožňovala (Michal, 1968; Metcalf, 1993).

Výsledkem bylo zavedení systému koeficientů vnitřního cenového vyrovnávání a na něj navazující soustavy cenových přírážek a srážek. Mělo jít o dočasný systém, který měl být jednak nástrojem pro určování ekonomické efektivity jednotlivých průmyslových oborů, jednak měl vytvořit prostor pro bezprostřednější vliv vnějších vztahů na domácí podniky a postupnou adaptaci na novou ekonomickou soustavu. Paradoxně, tento systém se udržel až do roku 1989. V témže roce byl zaveden systém vnitřních návratných a nenávratných devizových úvěrů, ovšem za určitých poměrně přísných podmínek. Ani tento systém nebyl po roce 1970 zcela zrušen, zachovány zůstaly návratné devizové úvěry.

Dále měla být celá oblast vnějších měnových vztahů převedena do pravomoci Státní banky československé, jejíž působnost by omezoval pouze devizový zákon.¹⁷ S výlučnou působností SBČS v devizách nesouhlasilo ministerstvo financí.

V souvislosti s jednáním o československé federaci ministr financí Bohumil Sucharda v dopisu předsedovi odborné komise pro přípravu federace Gustávu Husákovi z 15. srpna roku 1968 uvedl: „Domnívám se proto, že by se vztahy mezi vládou a emisní bankou... měly formulovat na základě dělby a koordinace úkolů... a že by emisní banka neměla dostávat do své výlučné pravomoci úkoly příslušející do kompetence výkonné státní moci, např. při úpravě měny nebo měnových kurzů, devizových rezerv apod.“ (Felcman, a kol., 2000, s. 293)

¹⁶ Dokonce se v té době uvažovalo o opětovném vstoupení do Mezinárodního měnového fondu a Světové banky. Československo bylo členem těchto institucí v letech 1945 – 1954. V případě nového vstupu by bylo považováno za nového člena. Základní podmínkou členství bylo upsání podílů ve výši 125 mil. USD (tj. 900 mil. Kčs), který by si mohlo následně výhodně odkoupit. Blíže viz analýza pozitiv a negativ vypracovaná Státní plánovací komisí v: NA – A ÚV KSČ – 02/1, s. 1 – 7.

¹⁷ „Navrhnout opatření umožňující, aby počínaje rokem 1969 převzala plnou odpovědnost za provádění regulace devizového hospodářství Státní banka.“ (Felcman a kol., 2000, s. 225)

Organizační změny ve Státní bance československé

První příspěvky, kde byla diskutována otázka oddělení emisní funkce banky od obchodní, se v odborném tisku objevovaly již od roku 1965. Jde například o stať Eugena Löbla, vysokého představitele SBČS (Löbl, 1965). Löbl popisoval emisní dopady bankovní činnosti a vyvozoval nutnost větší aktivizace banky v oblasti měnové stability. Uvědomoval si také konfliktní vztah mezi péčí o stabilitu měny a obchodní činností banky, nicméně institucionální rozdělení emisní a obchodní činnosti připouštěl jako krajní možnost.¹⁸ Původní představy tedy nesměřovaly k rozdělení SBČS na samostatný emisní ústav a soustavu několika obchodních bank s vlastní právní subjektivitou, ale pouze k organizačnímu oddělení obou funkcí v rámci SBČS. Zvláště ústředí SBČS se institucionálnímu oddělení, tedy vzniku právně samostatných obchodních bank bránilo, a to i v roce 1968.

Příkladem může být stať náměstka SBČS Václava Zahálky (1968c): „Okamžité institucionální přetvoření bankovní soustavy přiměřeně představám – a navíc představám velmi nedokonalým a mnohde i zjednodušeným – o budoucím fungování trhu by jistě nebylo krokem příliš uváženým.“ (s. 220) „Dovolíme-li si určitý předstih, pak by to mělo být jen tehdy, kdy jsme si o směru budoucího vývoje naprosto jisti a kdy jsme si také jisti o adekvátnosti organizační formy... Z tohoto hlediska považuji zejména konkrétní doporučení, jež se objevila v pracích některých teoretiků v této oblasti, za těžko aplikovatelná. Doporučuji totiž vytvořit síť specializovaných komerčních bank, anebo přeměnit krajské pobočky Státní banky na komerční banky.“ (s. 221) Zahálka osobně preferoval vytvoření nástrojů, které by primárně umožnily efektivní fungování měnové (emisní) politiky odpovídající momentálním podmínkám, a až poté řešení jejího institucionálního uspořádání.

Dále ve své stati Zahálka nastínil představu o budoucí podobě Státní banky. Navrhoval vnitřní rozdělení na tři útvary: emisní, komerční a útvar služeb pro bankovní sektor (např. zúčtovací služby, vedení účtů veřejné správy aj.), a správy majetku SBČS s tím, že „své výkony skupina služeb poskytuje zásadně za úplatu“. To mělo vést ke vnitřnímu zvýšení efektivity banky, tj. k racionalizaci provozních nákladů. Oddělení emisní a obchodní funkce tedy nezpochybňovalo ani vedení SBČS, ale důsledně trvalo na zásadě „jednotného organizačního rámce“ (s. 225), kde „samostatné skupiny banky, fakticky samostatné banky, jsou zastřešeny

¹⁸ „Nesmíme opomenout, že mezi komerční a emisní funkcí banky v rámci nové soustavy bude konfliktní vztah... Organizační strukturu banky je tak nutné definovat tak, aby tento zájem nemohl ovlivnit nezávislé rozhodování emisního útvaru, resp. tedy narušit emisní funkci banky. Pokud by se to v praxi nepodařilo, mohlo by dojít k rozštěpení Státní banky československé na samostatnou emisní a komerční banku.“ (Löbl, 1965, s. 603)

jednotícím prvkem v osobě představitele Státní banky čs.“ (s. 225). Obecně se počítalo, že jím bude guvernér. To potvrzovala i prohlášení tehdejšího generálního ředitele SBČS Otakara Pohla: „Význam měnové politiky... vyžaduje vybudovat peněžnictví jako samostatný ekonomický sektor. To je spojeno jednak s integrací bankovní soustavy a koncentrováním řízení měnové politiky do Státní banky, jednak hlubší demokratizací a decentralizací uvnitř banky.“ (Pohl, 1968, s. 4) V tomto vyjádření je však podstatná jiná skutečnost. Ukazuje na výrazný posun v postavení SBČS, týkající se výkonu jejího poslání ve vztahu k národohospodářskému plánu a k dalším orgánům státní správy vykonávajícím hospodářskou politiku státu. Je opouštěna koncepce, kde SBČS měla podřízené postavení ve vztahu k národohospodářskému plánu. Je odpovědná pouze za jeho plnění ve finanční oblasti a o fundamentech (mzdy, ceny, oblast devizových vztahů) určujících peněžní rovnováhu v ekonomice bylo rozhodováno v jiných institucích.

Průběh Pražského jara 1968 akceleroval diskuzi o budoucí podobě ekonomické reformy, a tedy i přeměny bankovního sektoru. Převahu postupně získávala koncepce směřující k institucionálnímu oddělení emisní a obchodní funkce a vytvoření sítě obchodních bank a jedné centrální banky. Tyto názory se prosazovaly nejen mezi teoretiky a vysoce postavenými pracovníky SBČS, ale také na místech odpovědných za další směřování hospodářské politiky (vláda, a zvláště ministerstvo financí). Tento trend lze doložit jak diskusemi na stránkách odborného tisku, tak usneseními vlády, zvláště po jmenování nové vlády v čele s Oldřichem Černíkem počátkem dubna 1968. Například ve zprávě vlády pro předsednictvo Národního shromáždění o připravovaných opatřeních ke zdokonalení práce vlády a jejích orgánů z března 1968 lze nalézt k otázce Státní banky toto: „Zejména bude vnitřně důsledně oddělena do samostatných organizačních celků (skupin) měnová a komerční činnost, přičemž měnová činnost je nadřazena činnosti komerční.“ (Felcman a kol., 2000, s. 133) V harmonogramu úkolů vyplývajících pro vládu Oldřicha Černíka z jejího programového prohlášení z počátku dubna 1968 nalezneme již toto: „Vypracovat návrh nové organizace bankovního systému zabezpečujícího rozdělení měnové a komerční činnosti. Uspořádat bankovní soustavu tak, aby umožnila fungování emisního ústavu a na komerčních principech pracujících úvěrových ústavů.“ (Felcman a kol., 2000, s. 222)

Novému konceptu se musela přizpůsobit i SBČS, takže již v květnu SBČS změnila názor a souhlasila s institucionálním oddělením emisního ústavu od komerční sféry. Měl vzniknout emisní ústav a dva komerční ústavy, jeden se sídlem v Praze a druhý se sídlem v Bratislavě. Ty by fungovaly vedle již existujících bank (Živnostenské banky, Československé obchodní banky, Investiční banky).

Institucionální změny v SBČS a vytvoření dvoustupňové bankovní soustavy byly nutnými premisami pro další změny v bankovníctví a peněžnictví „na nižším

stupní“. S úpravou fungování spořitelen a bank se počítalo v navazujících legislativních opatřeních, která se teprve v roce 1968 připravovala. Bankami se měly stát i následně vzniklé Česká státní spořitelna a Slovenská štátna sporiteľňa. Zároveň se počítalo s tím, že za určitých podmínek bude možné zakládat nové banky, což se později projevilo i v návrhu nových zákonů týkajících se peněžnictví. Na stránkách tisku probíhaly diskuze o založení některých specifických bankovních domů, jako například banky pro zemědělství nebo družstevní banky. Tomu však státní orgány nebyly nakloněny.

S institucionálními změnami bankovní soustavy mělo dojít i ke změně instrumentária měnové regulace. Například v připravované České národní bance (viz níže) se předpokládal vznik měnového plánu, který by propojoval stávající soustavu plánů v oblasti měny (devizového, úvěrového a pokladního),¹⁹ dále pak emisních úvěrů na dokumenty a také zavedení povinných minimálních rezerv (Daněček, 1969). Dlužno podotknout, že narůstající peněžní nerovnováha po přestavbě velkoobchodních cen provedené k 1. lednu 1967, která měla vyrovnat počáteční podmínky podniků a umožnit volnou tvorbu cen vybraného zboží, vedla k pokračujícímu uplatňování administrativních metod nastolování rovnováhy. Neumožňovala tedy plně aktivizovat chybějící funkce peněz, zejména funkci uchovatele hodnoty. V tomto směru rovněž působila skutečnost, že nová organizace bankovníctví byla teprve ve stadiu diskuzí, a tudíž nebylo možné využít ani nástroje odpovídající cílovému modelu.

Bankovní sektor a federace

Dne 5. dubna 1968 byl zveřejněn Akční program KSČ, který se sice o otázkách peněžnictví a bankovníctví nikterak nezmiňoval, ale na druhou stranu obsahoval jiné podstatné téma – česko-slovenské narovnání. „Nastává proto se vši vážností potřeba, aby byla respektována výhoda socialistického federativního uspořádání jako uznávané a osvědčené státoprávní formy soužití rovnoprávných národů ve společném socialistickém státě... Proto je třeba vypracovat a přijmout ústavní zákon.“ (Rok šedesátý osmý, 1969, s. 120). Problematika vytvoření federace patřila k těm složitějším, o nichž se vedly i z pohledu bankovního sektoru dlouhodobější debaty.²⁰

¹⁹ Měnový plán byl počátkem 70. let zaveden do soustavy československých hospodářských plánů a lze ho tak považovat za dědictví ekonomické reformy 60. let. Ovšem s tím rozdílem, že jeho funkce byla výrazně omezena systémem centrálního plánování.

²⁰ Česká strana preferovala tzv. těsnou federaci centralistického charakteru, slovenští odborníci se přikláněli spíše k volnějšímu konceptu s cílem vyrovnat hospodářské zaostání slovenské části republiky. Podrobnější diskuze o jednotlivých variantách lze najít v Londák (2007, s. 82 – 102), Londák, Sikora a kol. (2009, s. 65 – 126).

Na jedné straně vybraní čeští ekonomové,²¹ federální ministerstvo financí, stejně jako vedení SBČS, prosazovali jeden emisní ústav a jednotnou měnovou politiku. Dokladem může být prohlášení již citovaného prvního náměstka SBČS Zahálky, který se z vedení SBČS k jejím záměrům vyjadřoval nejčastěji: „Názory na nutnost vybudovat dva separátní měnové ústavy a spojovat jejich činnost v centru koordináčním orgánem považují za nepřijatelné. Buď by totiž samostatnost národních měnových ústavů byla jen fiktivní, nebo by se konstituovaly dvě měny v našem státě.“ (Zahálka, 1968b, s. 4) Obdobně se vyjádřil i ministr financí Bohumil Sucharda 15. srpna 1968: „Považuji proto za nutné upustit od myšlenky tří samostatných emisních bank a uvažovat se zřízením pouze jedné federální emisní banky, u níž by se důsledně uplatnila zásada národnostní parity a jejíž orgány v národních republikách by byly vybaveny odpovídajícími pravomocemi.“ (Felcman a kol., 2000, s. 293) Na straně druhé slovenští ekonomové²² vystupovali proti nepřiměřené centralizaci ekonomických procesů. V nové bankovní soustavě navrhovali dvě emisní banky a jeden federální orgán, který by měnovou politiku koordinoval a stanovoval zásady měnové politiky. Považovali za nevyhnutelné vybavit národní banky národní subjektivitou (Londák, 2007, s. 116 – 118). Argumentovali rozdílnou ekonomickou úrovní republik a tím, že stabilita měn v republikách zaručí stabilitu celkovou. Navíc se ohrazovali proti tomu, že možné jsou pouze tyto dvě varianty, s odkazem na příklad Federálního rezervního systému v USA.²³

Česká strana oponovala tím, že v jednotném ekonomickém, a tedy i měnovém prostoru by ovšem bylo těžké zabránit možnému živelnému přesunu peněz z jedné části republiky do druhé (například z důvodu odlišné úrovně úrokových sazeb).

Další riziko představovala situace, kdy fungování dvou centrálních bank by mohlo zastít transfer finančních zdrojů z vyspělejší české části do slovenské, který by byl prostřednictvím emise peněz obtížně kontrolovatelný (Vencovský, Jindra, Novotný a kol., 1999, s. 429). Do té doby tok zdrojů plynul výhradně přes státní rozpočet, který byl podstatně transparentnější a jeho výše konečná.²⁴

²¹ Mimo jiné J. Toman, Č. Kožušník, A. Červinka, M. Koudelka, M. Kohoutek, M. Sokol.

²² Lze jmenovat například H. Kočtúcha, V. Pavlendu, J. Feriánc, J. Rendeka, J. Rosu.

²³ Tento spor znovu ožil po roce 1989 při debatách o státoprávním uspořádání. Obě strany používaly v zásadě stejné argumenty jako v roce 1968 (Dědek a kol., 1997).

²⁴ Rozborem transferu prostředků a jeho metod z české části republiky do slovenské, a naopak, se ze slovenského pohledu zabýval Marián Tkáč. Na základě srovnání podílu Slovenska na příjmech a výdajích státního rozpočtu před a po vzniku federace, kdy vznikla soustava tří rozpočtů (federálního a republikových), kdy podíl slovenské soustavy rozpočtů na úhrnu rozpočtové soustavy celé ČSSR byl vyšší než podíl rozpočtu pro Slovensko v předcházejícím období, Tkáč zastává názor, že tento vývoj ukazuje oprávněnost slovenských snah o rovnoprávné postavení v rámci státu v hospodářské oblasti (Tkáč, 1997, s. 61).

Výsledkem by pak mohla být nekontrolovaná inflace a měnový rozvrat (Vencovský, Jindra, Novotný a kol., 1999, s. 429).

Nakonec v bankovníctví zvítězilo kompromisní řešení. Vznikly dvě národní emisní banky (Česká národní banka a Slovenská národní banka) a federální emisní banka (SBCS). Tato koncepce byla vtělena do Ústavního zákona o československé federaci přijatého 27. října 1968. Dle tohoto zákona měnová politika patřila do společné působnosti obou republik a Státní banka československá se skládala z „federální banky jako vrcholného měnového orgánu a z národních bank obou republik“.

Tento zákon ovšem předpokládal existenci speciálních norem dále upravujících emisní banku a bankovní sektor, které se ještě připravovaly. Během následujícího vývoje byl původně dohodnutý kompromis opuštěn a problém byl „vyřešen“ paritním obsazením orgánů Státní banky československé. Prakticky jedinou trvalou změnou v souvislosti se státoprávním uspořádáním v oblasti institucionálních změn bankovní soustavy bylo rozdělení Československé státní spořitelny na Českou státní spořitelnu a Slovenskou štátnu sporiteľňu počínaje 1. lednem 1969.

Vývoj v bankovníctví po srpnu 1968

Srpnová okupace realizaci a další přípravy reformy zcela nezastavila. Od poloviny roku 1968 byly připravovány zákony ve sféře bankovníctví a počítalo se, že budou platit od 1. července následujícího roku. Konkrétně šlo o zákon o měnovém systému, zákon o organizaci peněžnictví a devizový zákon. Představy o uspořádání komerčního bankovníctví obsahoval návrh zákona o organizaci peněžnictví (Vencovský, Jindra, Novotný a kol., 1999, s. 430). Zákon vymezoval tři typy peněžních ústavů: obchodní banky, které měly obhospodařovat podnikovou sféru, spořitelny, jež měly sloužit obyvatelstvu, a účelové peněžní ústavy, jež měly financovat některé rozpočtem předpokládané akce nebo poskytovat vybrané služby pro stát či bankovní sektor. Dále definoval bankovní dohled, jenž měla mít na starosti republiková ministerstva financí (Plecháček, 1969). Budoucí představy o uspořádání bankovního systému obsahovala publikace ČNB z května roku 1969, která nastiňovala některé prvky obsažené v návrzích výše zmíněných zákonů (Vencovský, Zahálka a kol., 1969). Federální emisní banka měla

Tento závěr je velmi diskutabilní, jelikož otázkou zůstává, zda-li slovenský rozpočet v letech 1950 – 1968 skutečně obsahoval všechny rozpočtem určené zdroje pro tuto část republiky, či zda nebyly „schovány“ i v jiných položkách československého rozpočtu. Na druhou stranu s vytvořením nové rozpočtové soustavy došlo přinejmenším k transparentnějšímu rozdělování celkových zdrojů mezi obě republiky.

být garantem jednotné měnové politiky a reprezentantem státu v měnových otázkách. Do její kompetence tedy spadala emise hotovostních peněz, určování nástrojů a vydávání zásad měnové politiky, jimiž se musely řídit národní emisní banky, a také oblast vnějších vztahů – stanovení kurzu československé měny nebo zastupování státu při mezinárodních jednáních.

Důležitý byl i vztah federální emisní banky ke státu. Bankovní rada jakožto vrcholný orgán federální emisní banky měla být podřízena Federálnímu shromáždění. Pokud by se tedy politický vývoj ubíral směrem k pluralitní demokracii, poskytovalo by to SBČS poměrně značnou nezávislost. Národní emisní banky by byly odpovědny jednak bankovní radě SBČS, jednak národním parlamentům (České národní radě a Slovenské národní radě). Mezitím došlo i k organizačním změnám v rámci SBČS, které měly bankovní sektor připravit na přechod k dvoustupňovému modelu. Došlo ke zrušení krajských poboček SBČS a odborů pro oborové ředitelství a byly nově zřízeny pobočky pro měnovou činnost, pro komerční činnost a pro investiční činnost.²⁵ Vedle toho se intenzivně pracovalo na vytvoření národních bank.

Vývoj na politické scéně postupně vedl k opuštění reformního kurzu. Dubnové plénum ÚV KSČ, na němž Gustáv Husák vystřídal Alexandra Dubčeka, je považováno za počátek normalizace. Ta se velmi brzy dotkla i bankovního sektoru. Již 3. října 1969 byl odvolán dosavadní generální ředitel SBČS Otakar Pohl a byl nahrazen Svatoplukem Potáčem. Ten v duchu říjnového usnesení ÚV KSČ a vlády ČSSR, které definovalo Státní banku jako „ústřední ekonomický orgán, který má důslednou centralizovanou organizaci a (má) přímými ekonomickými vztahy k oborovým jednotkám a podnikům prosazovat záměry a cíle státního plánu“,²⁶ prakticky okamžitě začal Státní banku a celý bankovní sektor směřovat zpět k centrálnímu plánování. Rovněž reformní zákony týkající měnového systému, peněžnictví či deviz nebyly schváleny.

I přes nezdar většiny reformních opatření, vývoj v druhé polovině 60. let znamenal pro československé bankovníctví trvalou změnu, neboť SBČS nebyla už pouze převodovou pákou národohospodářského plánu, ale významnou nezávislou národohospodářskou institucí. Nejvýrazněji se to projevilo v devizovém hospodářství (jeho řízení včetně vypracování jeho koncepce bylo převedeno na SBČS) a v tvorbě finančního plánování. Neopomenutelnou změnou byl také způsob uvažování o penězích a úvěru. Zvažování měnových hledisek, byť v omezeném rozsahu a s omezenými účinky, se stalo trvalou součástí práce SBČS v následujícím dvacetiletí.

²⁵ NA – A ÚV KSČ, 10/8, s. 3.

²⁶ Tamtéž, s. 1.

Shrnutí

Ačkoli bankovní a finanční sektor nehrál v Šikově reformě z počátku dominantní úlohu a prioritu představovala reálná ekonomika, rehabilitace funkcí peněz nutila centrum vytvořit odpovídající institucionální a systémové prostředí. V přípravné fázi se ekonomové a další finanční odborníci snažili pojímat změny v bankovním sektoru komplexně, jakkoli se názory na ni a na její části postupně tříbily a vyvíjely. Zároveň na příkladě bankovní sféry je vidět poměrně značná dynamika reformního procesu, jež ovšem v závěrečné fázi nebyla prosta určitého radikalismu. Zvláště se to pak týkalo sporů o institucionální podobu bankovního sektoru, jdoucích nad rámec možného, ale i váhání, které reformu poškozovalo.

Z posledních návrhů lze vcelku jasně usuzovat na další vývoj Šikovy reformy. Ta jednoznačně směřovala k opuštění sovětského modelu řízení hospodářství a k přechodu na hospodářský systém se silnou rolí státu a indikativním plánováním. Je možné se přiklonit k názoru, že se jednalo o první pokus o transformaci ekonomiky sovětského typu na tržní v Československu, a to přesto, že reálný vývoj překročil původní záměry autorů a politické moci. Tomu odpovídal i směr návrhů úprav v oblasti bankovníctví a peněžnictví, kde se nakonec prosadila zejména koncepce odděleného centrálního a komerčního bankovníctví.

Je nutné mít na paměti, že institucionální změny v centrální bance a příprava dvoustupňové bankovní soustavy byly předstupněm pro další zásadní změny v bankovníctví, k nimž ale již nedošlo. Měla být rovněž vytvořena soustava nástrojů měnové (emisní) politiky odpovídající tržním podmínkám. V počáteční fázi, v níž se reforma ekonomického systému teprve nacházela, však tyto nástroje rozvinuty nebyly a centrum bylo nuceno spoléhat se na dosavadní nástroje přímého řízení. Zároveň lze s odstupem více jak čtyřiceti let a se zkušenostmi z první poloviny 90. let konstatovat, že autoři reformních návrhů si v oblasti bankovníctví plně neuvědomovali složitost a důsledky procesu vytvoření nové bankovní soustavy.

Význam bankovního sektoru během reformy vzrostl zejména v souvislosti s uspořádáním vztahů mezi Čechy a Slováky. Vedle sporů o podobu soustavy státních rozpočtů šlo o nejvýznamnější téma, kde se uplatňovaly slovenští ekonomové se svými stanovisky. Lze říci, že poměrně úspěšně, a to i přes to, že zastavení reformního pokusu znamenalo i konec vydobytého kompromisu v oblasti centrální banky a měnové politiky. Byla upevněna institucionální jednota SBČS a veškeré přípravné práce na jejím rozdělení byly zastaveny.

Bankovní sektor byl jedním z těch, kde změny prováděné v rámci Šikovy reformy v jisté míře přetrvávaly do dalších let. Došlo k posílení role Státní banky československé v oblasti finančního plánování, řízení oběhu peněz a úvěru a v oblasti devizového hospodářství. Především pak reforma přispěla ke změně

myšlenkového ovzduší v rámci SBČS. Tyto faktory se staly základem pokusů o autonomní měnovou politiku a aktivizaci role peněz v 70. a 80. letech, a to i přesto, že systém centrálně plánované ekonomiky tyto pokusy permanentně odsuzoval k větším či menším nezdarům.

Literatura

- DANĚČEK, J. (1964): Možnosti využití Státní banky čs. a bankovního úvěru k zlepšení řízení. *Finance a úvěr*, 14, č. 7, s. 385 – 397.
- DANĚČEK, J. (1969): O Připravovaném systému vnitřně-měnové regulace. *Hlas banky*, XIV, s. 84 – 85.
- DĚDEK, O. a kol. (1997): Ekonomické aspekty zániku Československa. Příklad kulturního rozchodu národů. Praha: Fortuna.
- FELCMAN, O. a kol. (2000): Vláda a prezident: období pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968). Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Doplněk.
- HOLEŠOVSKÝ, V. (1968): Planning Reforms in Czechoslovakia. *Soviet Studies*, 19, č. 4, s. 544 – 556.
- HORÁLEK, M. – KOŽUŠNÍK, Č. – SOKOL, M. – TUREK, O. (1968): Nástin koncepce dalšího rozvíjení ekonomické soustavy řízení. *Hospodářské noviny*, 14, Příloha.
- KOSTA, J. (2005): K historii a koncepci československé ekonomické reformy v letech 1965 – 1969. In: STELLNER, F. a KOVÁŘ, M. (eds): K hospodářským dějinám 20. století. *Acta Oeconomica Pragensia*, č. 3 (Praha, *Oeconomica VŠE*), s. 27 – 47.
- KÝN, O. (1970): The Rise and Fall of the Economic Reform in Czechoslovakia. *The American Economic Review*, 60, č. 2. [Papers and Proceedings of the Eight-second Annual Meeting of the American Economic Association (May), s. 300 – 306.]
- LÖBL, E. (1965): K postaveniu banky v národnom hospodárstve. *Finance a úvěr*, 15, č. 10, s. 594 – 603.
- LONDÁK, M. – SIKORA, S. a kol. (2009): Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.
- LONDÁK, M. (2007): Rok 1968 a ekonomická realita Slovenska. Bratislava: Prodama.
- LONDÁK, M. – SIKORA, S. – LONDÁKOVÁ, E. (2002): Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.
- METCALF, L. K. (1993): The Impact of Foreign Trade on the Czechoslovak Economic Reforms of the 1960s. *Europe-Asia Studies*, 45, č. 6, s. 1071 – 1090.
- MICHAL, J. M. (1968): Czechoslovakia's Foreign Trade. *Slavic Review*, 27, č. 2, s. 212 – 229.
- PLECHÁČEK, J. (1969): K chystanému zákonu o organizaci peněžnictví. *Hlas banky*, XIV, s. 35 – 37.
- PODLAHA, K. (1968): Kurs koruny a její směřitelnost v kontextu ekonomické reformy. *Finance a úvěr*, 18, č. 6, s. 380 – 391.
- POHL, O. (1968): Banka se připravuje na nové podmínky. *Hospodářské noviny*, 12, č. 16.
- PRAVDA, A. (1973): Some Aspects of the Czechoslovak Economic Reform and the Working Class in 1968. *Soviet Studies*, 25, č. 1, s. 102 – 124.
- Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ. (1969): Praha: Svoboda.
- STALLER, G. J. (1968): The New Model of Planning and Management. *The American Economic Review*, 58, č. 2. [Papers and Proceedings of the Eightieth Annual Meeting of the American Economic Association (May), s. 559 – 567.]
- ŠIK, O. (1965): Czechoslovakia's New System of Economic Planning and Management. *Eastern European Economics. The Czechoslovak Economy (Autumn)*, 4, č. 1, s. 3 – 12.
- ŠIK, O. (1990): Jarní probuzení. Iluze a skutečnost. Praha: Mladá Fronta.
- ŠULC, Z. (ed.) (1998a): Dokumenty k hospodářské politice v Československu z let 1963 – 1969. Praha: VŠE.

- ŠULC, Z. (1998b): *Stručné dějiny reforem v Československu (České republice) 1945 – 1995*. Brno: Doplněk.
- ŠULC, Z. (2004): *Ekonomika a stát*. Praha: Karolinum.
- TKÁČ, M. (1997): *Hospodárske súvislosti slovenskej štátnosti*. Bratislava: Print-Servis.
- URBÁNEK, L. (1968): Some Difficulties in Implementing the Economic Reforms in Czechoslovakia. *Soviet Studies*, 19, č. 4, s. 557 – 566.
- VENCOVSKÝ, F. – ZAHÁLKA, V. a kol. (1969): *Peníze a banky v ČSR*. Praha: Česká národní banka.
- VENCOVSKÝ, F. – JINDRA, Z. – NOVOTNÝ, J. a kol. (1999): *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut.
- VENCOVSKÝ, F. (2003): *Vzestupy a pády československé koruny. Historie československých měnových poměrů 1918 – 1992*. Praha: Oeconomica VŠE.
- ZAHÁLKA, V. (1968a): Bude koruna směnitelná? *Hospodářské noviny*, 12, č. 20.
- ZAHÁLKA, V. (1968b): Kam kráčí naše peněžnictví. *Hospodářské noviny*, 12, č. 16.
- ZAHÁLKA, V. (1968c): O co jde při řízení a v organizaci naší bankovní soustavy? *Finance a úvěr* 18, č. 4, s. 220.
- Zásady úvěrové politiky Státní banky československé pro rok 1967. (1967): *Hospodářské noviny*, 11, č. 7, Příloha.

Archivní prameny

Národní archiv (NA):

- NA – A ÚV KSČ – 02/1, KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – předsednictvo 1966 – 1971, O některých problémech úvěrové politiky v souvislosti s poskytováním a přijímáním zahraničních úvěrů k zabezpečení dlouhodobého rozvoje čs. národního hospodářství. Státní plánovací komise. Informace č. II (Mezinárodní finanční instituce. Výhody a nevýhody členství). Příloha IV, sv. 39, a. j. 39, b. 3.
- NA – A ÚV KSČ, 10/8 – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – komise – národohospodářská komise ÚV KSČ 1969 – 1971, Informace o návrhu na organizační uspořádání Státní banky československé, říjen 1969, sv. 2, a. j. 5/2.